

XORAZM VOHASIDA ILK DAVLATCHILIKNING SHAKLLANISHIDA CHORVACHILIK ISHLAB CHIQRISH SOHASINING O'RNI (ETNOGRAFIK TADQIQOTLAR ASOSIDA)

Yo'ldoshev Lochinbek Shokir o'g'li

Ma'mun universiteti magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Xorazm vohasidagi ilk davlatchilikning shakllanishida chorvachilikning rolini etnografik, tarixiy va arxeologik materiallardan foydalangan holda tahlil qilindi. Tadqiqotda chorvachilikning iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, ortiqcha daromad yaratish, ijtimoiy tabaqalanishni rivojlantirish va markazlashgan boshqaruv tizimini rivojlantirishdagi ahamiyati tadqiq etiladi. Chorvachilikning harbiy-siyosiy salohiyatni mustahkamlashga, shuningdek, madaniy qadriyatlar va an'analarni shakllantirishga alohida e'tibor qaratilgan. Etnografik ma'lumotlar qadimgi Xorazmda chorvachilik va davlatchilik jarayonlari o'rtasidagi yaqin bog'liqlikni asoslaydi.

Kalit so'zlar: Xorazm vohasi, ilk davlatchilik, chorvachilik, etnografik tadqiqotlar, ijtimoiy tabaqalanish, iqtisodiy faoliyat, harbiy-siyosiy tuzilmalar.

АННОТАЦИЯ

В данной тезисе на основе этнографических, исторических и археологических материалов анализируется роль животноводства в формировании ранней государственности в Хорезмском оазисе. В исследовании раскрывается значение животноводства в обеспечении экономической стабильности, формировании избыточного продукта, социальной стратификации и возникновении централизованной системы управления. Особое внимание уделяется влиянию животноводства на укрепление военно-политического потенциала, а также на формирование культурных ценностей и традиций. На основе этнографических данных обосновывается тесная взаимосвязь животноводческого хозяйства и процессов государственности в древнем Хорезме.

Ключевые слова: Хорезмский оазис, ранняя государственность, животноводство, этнографические исследования, социальная стратификация, хозяйственная деятельность, военно-политические структуры.

ABSTRACT

This thesis analyzes the role of livestock production in the formation of early statehood in the Khorezm oasis based on ethnographic, historical, and archaeological research. The study highlights the significance of animal husbandry

in ensuring economic stability, generating surplus products, fostering social stratification, and contributing to the emergence of centralized governance systems. Special attention is given to the impact of livestock breeding on strengthening military and political capacity, as well as on the formation of cultural values and traditions. Based on ethnographic evidence, the research substantiates the close interconnection between pastoral economy and the processes of early state formation in ancient Khorezm.

Keywords: *Khorezm oasis, early statehood, animal husbandry, ethnographic research, social stratification, economic activity, military-political structures.*

KIRISH

Markaziy Osiyo hududida qadimgi sivilizatsiyalar shakllanishida tabiiy-geografik muhit, xo‘jalik faoliyati va ijtimoiy munosabatlar muhim ahamiyat kasb etgan. Ana shunday hududlardan biri Xorazm vohasi bo‘lib, u Amudaryo quyi oqimida joylashgan, qadimdan dehqonchilik va chorvachilik uyg‘unlashgan iqtisodiy makon sifatida tanilgan. Ilk davlatchilik jarayonlarining shakllanishida ishlab chiqarish sohalari, xususan chorvachilikning o‘rni masalasi hozirgi kungacha ilmiy bahs-munozaralarga sabab bo‘lib kelmoqda.

Arxeologik tadqiqotlar Xorazm hududida miloddan avvalgi II ming yillik oxiri – I ming yillik boshlaridayoq murakkab ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar vujudga kelganini ko‘rsatadi.

Ilk davlatchilikning shakllanishida sug‘orma dehqonchilik va chorvachilikning uyg‘un rivoji muhim rol o‘ynagan. Katta irrigatsiya inshootlarini barpo etish markazlashgan boshqaruv tizimini talab qilgan, bu esa siyosiy hokimiyatning paydo bo‘lishiga zamin yaratgan. Qal’alar, qo‘rg‘onlar va aholi manzilgohlarining mavjudligi Xorazmda ijtimoiy tabaqalanish va harbiy-siyosiy tuzilmalar shakllanganidan dalolat beradi.

Qadimgi yozma manbalarda Xorazm mustaqil siyosiy birlik sifatida tilga olinadi. Mahalliy hukmdorlar irrigatsiya tizimi, xo‘jalik va mudofaani nazorat qilgan. Shu tariqa Xorazm vohasida ilk davlatchilik iqtisodiy taraqqiyot, ijtimoiy ehtiyoj va boshqaruv zarurati asosida vujudga kelgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Mazkur tezisda Xorazm vohasida ilk davlatchilikning vujudga kelishida chorvachilik ishlab chiqarish sohasining tutgan o‘rni etnografik materiallar, tarixiy manbalar va zamonaviy ilmiy qarashlar asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda chorvachilikning iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va siyosiy jarayonlarga ta’siri kompleks yondashuv asosida yoritiladi.

Xorazm vohasi o'zining murakkab tabiiy-geografik sharoiti bilan ajralib turadi. Cho'l va yarim cho'l hududlar bilan o'ralgan ushbu vohada suv manbalari, asosan, Amudaryo bilan bog'liq bo'lgan. Daryoning o'zgaruvchan oqimi aholining xo'jalik faoliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatgan. Shu sababli Xorazm aholisi qadimdan irrigatsiya dehqonchiligi bilan bir qatorda chorvachilik bilan ham shug'ullangan.

Chorvachilik xo'jaligining rivojlanishi vohaning keng yaylovlari, qishloq atrofi hududlari va cho'l zonasidan oqilona foydalanish imkoniyatlari bilan bog'liq bo'lgan. Ayniqsa, qo'y, echki, qoramol va ot boqish Xorazm aholisi turmush tarzining ajralmas qismiga aylangan.

Ilk jamiyatda chorvachilik nafaqat oziq-ovqat manbai, balki ishlab chiqarish vositasi sifatida ham muhim rol o'ynagan. Chorva mahsulotlari – go'sht, sut, teri, jun va suyakdan tayyorlangan buyumlar aholi ehtiyojlarini qondirishda asosiy resurs bo'lgan. Etnografik ma'lumotlarga ko'ra, Xorazm hududida chorva mahsulotlaridan tayyorlangan kiyim-kechak, uy-ro'zg'or buyumlari va mehnat qurollari keng tarqalgan.

Chorvachilik ishlab chiqarishi ortiqcha mahsulot hosil bo'lishiga imkon yaratgan. Bu esa mahsulot almashinuvi, savdo-sotiq va ijtimoiy tabaqalanish jarayonlarini tezlashtirgan. Natijada jamiyatda mulkiy tengsizlik paydo bo'lib, boshqaruvga ehtiyoj kuchaygan.

Chorvachilikning rivojlanishi ijtimoiy munosabatlarning murakkablashuviga olib kelgan. Chorva egaligi asta-sekin individual va urug'-qabila mulkiga aylana boshlagan. Bu holat jamiyatda ijtimoiy mavqening chorva soni bilan belgilanishiga sabab bo'lgan. Etnografik kuzatuvlarga ko'ra, chorvadorlar jamiyatda muayyan nufuzga ega bo'lib, qarorlar qabul qilish jarayonida faol ishtirok etgan.[1]

Xorazm vohasida chorvachilik bilan shug'ullanuvchi guruhlar va dehqon jamoalari o'rtasida iqtisodiy hamkorlik shakllangan. Ushbu hamkorlik jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash bilan birga, markazlashgan boshqaruv tuzilmalarining paydo bo'lishiga zamin yaratgan. Ilk davlatchilikning shakllanishida harbiy kuch muhim omil hisoblangan. Chorvachilik, ayniqsa ot yetishtirish harbiy salohiyatni oshirishda katta ahamiyatga ega bo'lgan. Otliq qo'shinlar tashkil etilishi, chorva mahsulotlari hisobiga harbiylarni ta'minlash davlat tuzilmalarining mustahkamlanishiga xizmat qilgan.[3]

Xorazm hududida yashagan qabilalar o'rtasidagi nizolar, yaylov va suv manbalari uchun kurashlar siyosiy boshqaruv tizimining shakllanishini tezlashtirgan. Bu jarayonda chorvachilik resurslarini nazorat qilish hokimiyat ramziga aylangan.

Zamonaviy etnografik tadqiqotlar Xorazm aholisi orasida chorvachilikka oid ko'plab qadimiy urf-odatlar, marosimlar va an'analar saqlanib qolganini ko'rsatadi.

Masalan, chorva bilan bog‘liq marosimlar, bahor va kuz mavsumlarida o‘tkaziladigan udumlar qadimgi e‘tiqodlar bilan uzviy bog‘liq. Bu an‘analar chorvachilikning nafaqat iqtisodiy, balki ma‘naviy-madaniy ahamiyatga ega bo‘lganini ko‘rsatadi. Davlatchilikning shakllanishida umumiy qadriyatlar va e‘tiqodlar muhim integratsion omil bo‘lib xizmat qilgan. Ilk davlat tuzilmalarida soliq va majburiyatlar tizimi chorvachilik bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan. Chorva soniga qarab soliq undirish, davlat ehtiyojlari uchun chorva ajratish amaliyoti mavjud bo‘lgan. Bu holat boshqaruv apparatining iqtisodiy asoslarini mustahkamlagan.[5]

Xorazm vohasida shakllangan ilk davlat tuzilmalarida chorvachilik resurslarini hisobga olish, taqsimlash va himoya qilish davlatning asosiy vazifalaridan biri bo‘lgan. Shu tariqa chorvachilik davlat boshqaruvining muhim tayanchiga aylangan.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Xorazm vohasida ilk davlatchilikning shakllanishida chorvachilik ishlab chiqarish sohasi muhim va ko‘p qirrali rol o‘ynagan. Chorvachilik iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlash, ijtimoiy tabaqalanishni shakllantirish, harbiy-siyosiy kuchni mustahkamlash va madaniy integratsiyani rivojlantirishda asosiy omillardan biri bo‘lgan.

Etnografik tadqiqotlar chorvachilikning Xorazm jamiyatida uzoq tarixiy ildizlarga ega ekanini va uning davlatchilik jarayonlari bilan uzviy bog‘liqligini tasdiqlaydi. Ushbu tadqiqot natijalari Xorazm vohasida qadimgi davlatlarning shakllanish mexanizmlarini chuqurroq anglashga xizmat qiladi hamda Markaziy Osiyo davlatchiligi tarixini o‘rganishda muhim ilmiy ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Asqarov A.A. O‘zbek xalqining etnogenezi va etnik tarixi. — Toshkent: Fan, 2007. — 256 bet.
2. Tolstov S.P. Qadimgi Xorazm. — Toshkent: Fan, 1964. — 356 bet.
3. Masson V.M. Markaziy Osiyoda qadimgi dehqonchilik va chorvachilik madaniyati. — Toshkent: Fan, 1976. — 214 bet.
4. Xo‘jayev A.X. Xorazm vohasining qadimgi tarixi va madaniyati. — Urganch: Xorazm nashriyoti, 2010. — 180 bet.
5. Sagdullayev A.S. Markaziy Osiyoda davlatchilik tarixining ilk bosqichlari. — Toshkent: Akademnashr, 2009. — 220 bet.
6. Rtveladze E.V. Buyuk Ipak yo‘li va qadimgi Xorazm. — Toshkent: Sharq, 2013. — 192 bet.
7. Jabborov I.M. O‘zbek xalq etnografiyasi. — Toshkent: O‘qituvchi, 1994. — 304 bet.